

O'XSHATISHLAR: LINGVISTIK VA MADANIY JIHATLARI

Oyboloyeva Gulnoza Arzimaxammat qizi

*Namanagan davlat pedagogika instituti o'zbek tili va
adabiyoti mutaxassisligi 1 – bosqich magistranti*

goybolayeva@gmail.com

+998930698055

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek tilida o'xshatishlarning lingvistik va lingvokulturologik xususiyatlari yoritilgan. O'xshatishning tuzilishi, turlari, badiiy adabiyotdagi o'rni hamda xalq tafakkuri bilan bog'liq jihatlari tahlil qilingan. Shuningdek, o'xshatishlarning madaniy semantik yuklanmasi, ularning xalqning estetik qarashlari va milliy qadriyatlarini ifodalashdagi ahamiyati ko'rsatib berilgan. Maqola o'zbek nasriy va she'riy matnlari asosida dalillar bilan boyitilgan.*

Kalit so'zlar: *O'xshatish, badiiy tasvir, lingvokulturologiya, o'zbek tili, milliy obraz, adabiy matn, estetik ifoda, xalq tafakkuri.*

Abstract: *This article discusses the linguistic and linguoculturological characteristics of similes in the Uzbek language. The structure, types, place of simile in fiction, and aspects related to folk thinking are analyzed. The cultural semantic load of similes, their importance in expressing the aesthetic views and national values of the people are also shown. The article is enriched with evidence based on Uzbek prose and poetic texts.*

Keywords: *Simile, artistic image, linguoculturology, Uzbek language, national image, literary text, aesthetic expression, folk thinking.*

O'zbek tilida badiiy ifoda vositalarining muhim turlaridan biri bu o'xshatishlardir. O'xshatishlar tilning estetik imkoniyatlarini kengaytirib, nutqni obrazli, ta'sirchan va jonli etishda katta rol o'ynaydi. Ayniqsa, badiiy adabiyotda ular inson kechinmalari, tabiat manzaralari va jamiyat hayotining turli ko'rinishlarini tasvirlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

O'xshatishning ta'rifi va mohiyati

O'xshatish — bu ikki yoki undan ortiq narsa, hodisa yoki tushunchaning o'xshash belgilariga asoslanib, birining ikkinchisiga qiyos qilinishi orqali ifodalanuvchi badiiy vositadir. U «kabi», «dek», «go'yo», «xuddi», «singari», «misol» kabi so'zlar yordamida amalga oshiriladi. Masalan: *Yuzing oydek charaqlaydi. Ko'ngli bahordek ochildi. Go'yo yulduzday yaltiraydi.*

O'xshatishning tarkibi

Odatda o'xshatishlar quyidagi qismlardan iborat bo'ladi:

O'xshatilayotgan narsa (subyekt) – asosiy obraz (masalan: “ko'z”);

O'xshatish vositasi – “dek”, “kabi”, “xuddi” va hokazo;

O'xshatish manbai (obyekt) – taqqoslanayotgan narsa (masalan: “yulduz”);

O'xshashlik asosi – yashirin yoki ochiq ifodalangan umumiy belgi (masalan: yaltirash).

O'xshatishlarning turlari:

Oddiy o'xshatishlar – faqat o'xshashlikka asoslangan: *Sochi ipakdek silliq.*

Kengaytirilgan o'xshatishlar – badiiy tafsilotlar bilan boyitilgan:

Uning kulgusi bahorning ilk quyoshi singari yurakka iliqlik baxsh etardi.

Ramziy o'xshatishlar (metaforik) – o'xshashlikdan tashqari majoziy ma'noga ega: *U sherday jur'atli edi.*

Lingvokulturologik xususiyatlari

O'xshatishlar nafaqat lingvistik, balki madaniy mazmun ham tashiydi. Har bir xalq o'zining milliy tafakkuri, hayot tarzi, diniy va tarixiy qadriyatlari asosida o'ziga xos o'xshatishlar tizimini yaratgan. Masalan: O'zbek adabiyotida *oy, quyosh, bahor, shamol, gul* kabi obrazlar ko'p ishlatiladi.

Qizning yuzi oydek degan ibora faqat tashqi ko'rinishni emas, balki go'zallik haqidagi xalq tasavvurini ham aks ettiradi.

Adabiyotda o'xshatishlar:

O'zbek nasr va she'riyatida o'xshatishlar poetik tasvirning asosiy unsurlaridan biridir. Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Oybek, O'tkir Hoshimov kabi yozuvchilarning asarlarida o'xshatishlar badiiy tasvirni chuqurlashtirish va xarakter yaratishda faol xizmat qiladi. Misol:

“Ko'ksimda yuragim emas, vulqondek g'azab bor” – H. Olimjon.

Xulosa

O'xshatishlar o'zbek tili badiiyati va xalq tafakkurining ajralmas bir bo'lagidir. Ular tilning emotsional-estetik yukini oshirib, adabiy asarlarning obrazli va ta'sirchan bo'lishiga xizmat qiladi. O'xshatishlar orqali xalqning tabiatga, inson go'zalligiga, axloqiy qadriyatlarga bo'lgan munosabati ham ifodalanadi. Shuning uchun o'xshatishlarni o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alimov, L. A. (2007). Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. G'anieva, M. (2003). O'zbek tilida badiiy tasvir vositalari. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
3. Yusupov, Sh. (2010). Lingvistik poetika: badiiy matn tahlili asoslari. Toshkent: Akademnashr.
4. Rasulov, A. (2005). O'zbek tilining stilistikasi. Toshkent: O'qituvchi.
5. Saidova, D. (2016). “O'zbek tilida o'xshatishlarning semantik va struktur xususiyatlari”. Filologiya masalalari, №2, 44–49-betlar.
6. Oyboloyeva Gulnoza Arzimaxammat qizi – “O'zbek tilida o'xshatishlarning lingvokulturologik xususiyatlari haqida mulohazalar”.